

Tomasz Fatalski

UNIwersytet Warszawski

Errata do... autobiografii. Mankamenty *Lebensbeschreibung* Carla Dittersa von Dittersdorfa

Abstract

Erratum for... an autobiography. Flaws in *Lebensbeschreibung* by Carl Ditters von Dittersdorf

Lebensbeschreibung an autobiography by appreciated composer Carl Ditters von Dittersdorf (1739–1799) is an intriguing source of knowledge about musical life and the realities for the era for this outstanding artist. Unfortunately, it contains errors in chronology, inconsistencies, and mistakes which influenced all studies concerning Dittersdorf's music and life. However, the autobiography lacks reliable information, concerning the origins of his father, Paul Ditters, the circumstances of hiring a young violinist for the court orchestra of prince Joseph Friedrich von Hildburghausen, and the chronology of the composer's trip to Italy in 1763. There is also a lack of biographical details of Wrocław/Breslau bishop Philipp Gotthard von Schaffgotsch, financial matters of Dittersdorf's activity in Vienna, circumstances of success of the singspiel *Doktor und Apotheker*, relations with Wrocław music society, and with the court of Friedrich August von Braunschweig in Oleśnica/Oels, the composer's

family circle, and his activity in the field of sacred music. According to a legend, Dittersdorf finished his autobiography two days before his death, but there are indications that he started writing his autobiography a year earlier. The aim of this article is to point out the flaws of *Lebensbeschreibung*, and to supplement the knowledge about Dittersdorf with verified information from historical records.

Keywords

Carl Ditters von Dittersdorf, autobiography, music life in Silesia

Pod dyрекcją p. Zygmunta Noskowskiego [...] wykonano uwerturę do oratorium *Ester* i *Muzykę baletową w formie kontredansa* Karola Ditters von Dittersdorfa, kompozytora niemieckiego w swoim czasie płodnego, lecz całkiem dziś zapomnianego. Ditters von Dittersdorf napisał trzydzieści oper, sześćdziesiąt symfonii i wiele jeszcze utworów drobniejszych. Kompozycje jego zdradzają łatwość pomysłów i wprawę we władaniu formą kontrapunktyczną, lecz pozbawione są indywidualności i tętna uczucia żywszego. Technie to smakiem XVIII wieku [...], lecz, jak na epokę Haydna i Mozarta, jest zanadto suche w opracowaniu tematów¹.

W ten sposób Antoni Sygietyński (1850–1923) zrecenzował utwory wykonane 8 listopada 1899 roku podczas koncertu zorganizowanego przez Warszawskie Towarzystwo Muzyczne, uświetniającego obchody setnej rocznicy śmierci Carla Dittersa von Dittersdorfa (1739–1799). Urodzony w Wiedniu Ditters (po uzyskaniu tytułu szlacheckiego w 1773 roku – von Dittersdorf), skrzypek-wirtuoz, był cenionym autorem ponad stu trzydziestu symfonii, około trzydziestu pięciu oper, licznych koncertów i utworów religijnych. Muzyk większość dorosłego życia spędził na dworze biskupa wrocławskiego Philipa Gottharda von Schaffgotscha (1716–1795) w Janowej Górze (Johannisberg lub Johannesberg, czes. Jánský Vrch) nieopodal Jawornika (Jauernig, czes. Javorník). Dittersdorf największy wkład wniósł w rozwój nie-

1 Sg [A. Sygietyński], *Teatr i sztuka*, „Gazeta Polska” 1899, nr 256, s. 2. Ortografię i interpunkcję uwspółcześiono.

mieckiej opery komicznej, a jego najważniejszym sukcesem był singiel *Doktor und Apotheker* (1786), sporadycznie wznawiany do dziś.

O ile twórczość muzyczna kompozytora pozostaje do naszych czasów na szerszą skalę nieznaną, o tyle jego *Autobiografia*² jest pozycją często cytowaną przez muzykologów i historyków. To barwne, niezwykle interesujące dzieło stało się podstawą wszystkich opracowań dotyczących życia Dittersdorfa³, mimo że omówione w nim wydarzenia są niekompletne i przedstawione z jednoznacznie subiektywnej perspektywy⁴. Już w XIX wieku badacze spostrzegli w tekście nieścisłości, pomyłki i błędy w chronologii, wynikające m.in. z dystansu dzielącego opisywane wydarzenia i moment sporządzania autobiografii pod koniec życia muzyka⁵.

Dittersdorf rozpoczął opowieść od przedstawienia sylwetki swojego ojca Paula Dittersa (vel Titersa/Dütersa, ok. 1695–1755), hafciarza złotem i perłami na dworze cesarskim (*k.k. Hof- und Theatersticker*), który miał przybyć do Wiednia z Gdańska (Danzig)⁶. Jednak na podstawie zachowanych dokumentów źródłowych ustalono, że Paul Ditters przyjechał do stolicy cesarstwa z Lublina i ożenił się z wiedeńką, Anną Marią Klimpfinger (vel Glimpfinger, 1698–1757) w lipcu 1725 roku⁷.

- 2 J.G.K. Spazier (red.), *Karl von Dittersdorf Lebensbeschreibung. Seinem Sohne in die Feder diktiert*, Breitkopf & Härtel, Leipzig 1801 (w dalszej części artykułu cytowana jako *Lebensbeschreibung*).
- 3 Wśród najlepszych współczesnych opracowań należy wymienić: M. Grave, J.D. Lane, *Dittersdorf, Carl Ditters von*, w: S. Sadie (red.), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, wyd. II, Oxford University Press, London–New York 2001, t. 7, s. 383–391; H. Seifert, O. Pulkert, *Ditters von Dittersdorf, (Johann) Carl*, w: L. Finscher (red.), *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Kassel–Stuttgart 2001, t. 5, s. 1109–1128; H. Unverricht, *Dittersdorf, Carl Ditters von*, w: L. Hoffmann-Erbrecht (red.), *Schlesisches Musiklexikon*, Wißner, Augsburg 2001, s. 122–133. Najnowszą i najobszerniejszą polską pozycją poświęconą kompozytorowi, także w ujęciu biograficznym, jest praca doktorska Miłosza Kuli, *Symfonie Carla Dittersa von Dittersdorfa oraz ich recepcja w dawnej Rzeczypospolitej i na Śląsku* (Uniwersytet Wrocławski 2021); jej autorowi uprzejmie dziękuję za udostępnienie mi maszynopisu.
- 4 Zob. F.S. Steussy, *Eighteenth-Century German Autobiography. The Emergence of Individuality*, P. Lang, New York 1996 oraz R. Pascal, *Design and Truth in Autobiography*, Routledge & Kegan Paul, Cambridge 1960, szczególnie s. 179–195.
- 5 Zob. P.J. Horsley, *Dittersdorf and the Final in Late-Eighteen Century German Comic Opera*, praca doktorska, Cornell University 1988, s. 76–77.
- 6 *Lebensbeschreibung*, s. 1.
- 7 A. Hajdecki, *Vestigia Artificum Polonorum Viennensia. 1590–1750*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” (dodatek do „Gazety Lwowskiej” 1910, t. 38, z. 6), s. 544–545. Hajdecki nie zidentyfikował Dittersa jako ojca przyszłego kompozytora, lecz

Późniejszy kompozytor Johann Carl, ich ósme dziecko, przyszedł na świat 2 listopada 1739 roku⁸. Muzyk kształcił się w szkole jezuickiej, a także pod okiem domowych pedagogów. Jego pierwszym nauczycielem skrzypiec miał być niejaki König⁹, o którym brak bliższych informacji. Możliwe, że Dittersdorfa zawiodła pamięć i zapisał jego nazwisko niepoprawnie, tak jak w przypadku drugiego nauczyciela, Josepha Zieglera (1722–1767), błędnie odnotowanego jako Zügler.

W marcu 1751 roku Ditters dołączył do orkiestry księcia Josepha Friedricha von Hildburghausen (1702–1787) i pozostał związany z jego dworem przez dekadę¹⁰. Zgodnie z wielokrotnie powielaną historią z autobiografii młody Ditters po raz pierwszy zetknął się z zespołem dworskim księcia nieomal przypadkiem w 1751 roku – jego talent miał dostrzec podczas występu w wiedeńskim kościele benedyktynów związany z orkiestrą Hildburghausena waltornista Wenzel Hubaczek, który zaproponował skrzypkowi dołączenie do zespołu. W rzeczywistości jednak ojciec muzyka już przed 1748 rokiem pracował dla dworu księcia von Hildburghausen jako hafciarz¹¹. Skoro arystokrata zatrudnił Paula Dittersa w latach czterdziestych (co więcej, już wówczas był mu dłużny znaczną sumę pieniędzy za wykonaną pracę), to młody Carl nie mógł zetknąć się z jego dworem po raz pierwszy dopiero w 1751 roku. Natomiast niewykluczone, że rekomendacja Hubaczka mogła być okolicznością sprzyjającą przyjęciu jedenastoletniego muzyka na służbę u księcia. Chłopiec został zatrudniony na dworze jako paź, ale z obowiązkiem nauki m.in. muzyki, języków obcych, fechtunku, jazdy konnej. Koszty kształcenia Carla i dwóch jego braci, również przyjętych do służby dworskiej, pokrywał Hildburghausen; możliwe, że było to związane z zobowiązaniami księcia wobec ojca młodego muzyka. Z dziesięcioletniego okresu służby na dworze księcia von

---

wspomniał o nim jako o polskim (a raczej przybyłym z terenu Rzeczypospolitej) rzemieślniku w Wiedniu. Zob. też: W. Brauneis, *Die Familie Ditters in Wien und Umgebung*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, H. Schneider Verlag, Tutzing 1997, s. 39–40, oraz M. Lorenz, *Ditters von Dittersdorf's First Names*, <http://michaelorenz.blogspot.com/2014/04/ditters-von-dittersdorfs-first-names.html> [dostęp: 12.11.2020].

- 8 Archiwum parafii św. Michała w Wiedniu, księga chrztów 1734–1739 (t. 11), f. 683. W literaturze przedmiotu pojawia się informacja, że Carl był siódmym dzieckiem swoich rodziców; sprostowania dokonał M. Lorenz, dz. cyt.
- 9 *Lebensbeschreibung*, s. 2.
- 10 Tamże, s. 10–15.
- 11 A. Hajdecki, dz. cyt., s. 545.

Hildburghausen pochodzą barwne opowieści Dittersdorfa o nauce kompozycji, życiu dworskim, strojach, uroczystościach, wizytach, wyjazdach do letniej rezydencji księcia, a także anegdoty, na przykład z życia słynnej śpiewaczki Vittorii Tesi (1701–1775)¹². Jednym z ciekawszych wątków są wspomnienia o hazardzie i ucieczce przed wierzycielami do Pragi, zakończonej aresztem (1758 lub 1759)¹³.

Po rozwiązaniu orkiestry książęcej Ditters w latach 1761–1764 był zatrudniony jako solista i skrzypek w teatrze oraz na dworze cesarskim. Wcześniejsze zajmowanie stanowiska dworskiego przez Paula Dittersa i jego koneksje mogły wpłynąć na rozwój i przyśpieszenie późniejszej kariery syna¹⁴. W ciągu trzech lat (od listopada 1761 do listopada 1763 roku) młody kompozytor wziął udział w co najmniej dwudziestu sześciu akademiach w Burgtheater i w sześciu *service de table* na dworze cesarskim¹⁵.

Wiosną 1763 roku Christoph Willibald Gluck (1714–1787), znajomy Dittersa z okresu działalności na dworze księcia von Hildburghausen, zaproponował skrzypkowi wyjazd do Bolonii w związku z planowaną na 14 maja premierą swojej opery *Il Trionfo di Clelia*. Na podstawie dokumentów Philippa Tobiasa Gumpenhubera (1708–1770), sekretarza dyrektora teatrów cesarskich Giacoma Durazza (1717–1794), ustalono, że muzycy wyjechali z Wiednia 24 marca (22 marca Ditters dał ostatni koncert w stolicy cesarstwa)¹⁶. Według wspomnień Dittersdorfa przybyli do Wenecji już w Niedzielę Palmową, tj. 27 marca. Podróż do miasta na lagunie w połowie XVIII wieku trwała około tygodnia – w rzeczywistości zatem kompozytorzy dotarli tam w ostatnich dniach miesiąca, prawdopodobnie późnym wieczorem w Wielki Czwartek (31 marca). W tym dniu zmarł wenecki doża, Marco Foscarini (ur. 1696), choć według autobiografii miało to nastąpić tydzień wcześniej¹⁷. Ditters był rozczarowany poziomem wykonawczym w weneckich oratoriach – jego zdaniem muzyka była niskich lotów, skrzypce rozstrojone, a tempo nieodpowiednie¹⁸. Ditters miał wyjechać z Wenecji wieczorem w Wielką

12 Zob. też M. Lorenz, *The Will of Vittoria Tesi Tramontini*, <http://michaelorenz.blogspot.com/2016/03/the-will-of-vittoria-tesi-tramontini.html> [dostęp: 12.11.2020].

13 *Lebensbeschreibung*, s. 86–99.

14 I. Barea, *Vienna. Legend and Reality*, Secker and Warburg, London 1966, s. 84–85.

15 J.D. Lane, *The Concertos of Carl Ditters von Dittersdorf*, praca doktorska, Yale University 1997, s. 59.

16 Tamże, s. 17 i 60.

17 *Lebensbeschreibung*, s. 107.

18 Tamże, s. 108.

Sobotę (2 kwietnia), wzięwszy udział w pogrzebie Foscariniego – jednak ta uroczystość odbyła się dopiero 15 kwietnia¹⁹; prawdopodobnie zatem kompozytor w dalszą podróż wyruszył w połowie miesiąca.

W Bolonii młody twórca dał się poznać jako wirtuoz podczas występu w niewielkim kościele San Paolo. Spotkał również tamtejsze osobistości muzyczne – Carla Broschiego, zwanego Farinellim (1705–1782), od którego miał otrzymać w dowód uznania złoty zegarek, i Giovanniego Battistę Martiniego, znanego jako Padre Martini (1706–1784). Premiera opery Glucka była sukcesem; według wspomnień Dittersdorfa dyrekcja teatru bolońskiego zamówiła libretto u Pietra Metastasia (1698–1782) specjalnie na tę okazję, w rzeczywistości jednak powstało ono w 1762 roku dla Johanna Adolfa Hassego (1699–1783). Co interesujące, Dittersdorf w autobiografii zamieścił bez błędów niemal kompletny wykaz śpiewaków, którzy wystąpili podczas premiery *Il trionfo di Clelia*²⁰ – to zaskakujące wobec faktu, że zawiodła go pamięć przy podawaniu nazwisk własnych nauczycieli. Kompozytor prawdopodobnie skorzystał z notatek lub drukowanego libretta.

Po pobycie w Bolonii Ditters miał planować powrót do Wenecji na święto Wniebowstąpienia Pańskiego, to jednak w 1763 roku wypadło 12 maja, a zatem dwa dni przed premierą opery Glucka. Plany skrzypka miały zostać pokrzyżowane przez ponaglący do powrotu do Wiednia list od Durazza. Muzyk wrócił do stolicy cesarstwa na początku następnego miesiąca i już 10 czerwca wystąpił w Burgtheater²¹. Niebawem jego kontrakt z dworem wygasł, a warunki proponowanego mu przedłużenia umowy były niezadowolające. Ditters odrzucił propozycję dalszej pracy w Wiedniu i uzyskał posadę kapelmistrza na dworze biskupa Wielkiego Waradynu (Grosswardein, węg. Nagyvárad, rum. Oradea) w Siedmiogrodzie, Adama Patachicha (1717–1784)²². Kompozytor rozpoczął pracę u biskupa jako następcą Michaela Haydna (1737–1806) w 1764 roku (nie w 1765, jak odnotował w autobiografii),

19 F. Pitteri (red.), *La storia dell'anno 1763*, Pitteri, Amsterdam [1764], s. 285.

20 *Lebensbeschreibung*, s. 108; por. *Il trionfo di Clelia. Dramma del celebre signor abbate Pietro Metastasio, da rappresentarsi per musica in Bologna, nella primavera dell'anno 1763, in occasione della prima apertura del nuovo pubblico teatro inventato dal celebre sig. cavaliere Antonio Galli Bibiena*, Giam-Battista Sassi, Bologna 1763, s. 7.

21 J.D. Lane, dz. cyt., s. 17.

22 Zob. G. Adriány, *Bischof Patachich und Carl Ditters in Grosswardein*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk...*, dz. cyt., s. 61–68.

sprowadziwszy muzyków z Wiednia i Pragi²³. Nowy kapelmistrz zreorganizował trzydziestoczteroosobowy zespół i prowadził koncerty dwa razy w tygodniu. W 1769 roku, wskutek spisku przeciwko biskupowi, orkiestra została rozwiązana, a Ditters powrócił do Wiednia. Muzyk zaplanował podróż artystyczną po Europie, której trasa obejmować miała Warszawę, Gdańsk, Hamburg, Niderlandy, Anglię, Francję, Państwo Kościelne. Ostatecznie tournée nie doszło do skutku, gdyż kompozytor poznał księcia-biskupa Wrocławia (Breslau), Philippa Gottharda von Schaffgotscha. Biskup zaproponował Dittersowi spędzenie zimy w swojej rezydencji w Janowej Górze.

Schaffgotsch, dawny protegowany Fryderyka II (1712–1786), przebywał na wygnaniu w austriackiej części diecezji wrocławskiej. Hierarcha podczas wojny siedmioletniej opowiedział się po stronie wojsk cesarskich – gdy Austriacy wkroczyli do Wrocławia w listopadzie 1757 roku, Schaffgotsch odprawił dziękczynną mszę świętą, podczas której odśpiewano uroczyste *Te Deum*, a on sam ostentacyjnie zerwał pruski Order Orła Czarnego²⁴. Gdy wojska Fryderyka II ponownie zdobyły stolicę Śląska, Schaffgotsch zbiegł z Prus, a na mocy pokoju w Hubertusburgu (1763) został osadzony w areszcie w Opolu (Oppeln)²⁵. W kwietniu 1766 roku razem ze swoim sekretarzem, Paulem Friedrichem Gambsem (1730–1798), uciekł z Opola i przedostał się na Janową Górę²⁶, gdzie rezydował do końca życia, nie mając wpływu na rządy w pruskiej części diecezji wrocławskiej. Dittersdorf w autobiografii przedstawił tę historię w innym świetle, akcentując krzywdę wyrządzoną biskupowi oraz pomijając jego zdradę względem Fryderyka II²⁷. We wszystkich wzmiankach o Schaffgotschu kompozytor odnosił się doń z wielkim szacunkiem i uznaniem, mimo późniejszych niesnasek i nieporozumień.

---

23 Zob. K.-P. Koch, *Großwardein (Oradea) – Zum Musikleben einer Stadt im historischen Umfeld von Michael Haydn und Carl Ditters von Dittersdorf*, w: H. Loos, K.-P. Koch (red.), *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig. Heft 20*, Gudrun Schröder Verlag, Leipzig 2018, s. 41–58 (lista zatrudnionych muzyków na s. 48) oraz M. Kula, dz. cyt., s. 71.

24 A. Kuzio-Podrucki, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Oficyna Monos – Krzysztof Kudlek, Bytom 2007, s. 50.

25 Por. J. Müting, *Philipp Gotthard Fürst Schaffgotsch, Bischof von Breslau, als Kirchenpolitiker*, A. Favorkes Buchdruckerei, Wrocław 1916, s. 72–79.

26 A. Paupie, *Die Glanzzeit Jauernigs*, cz. I, Jauernig, E. Schlick, Jawornik 1929, s. 4–5.

27 *Lebensbeschreibung*, s. 183–186.

Na początku 1770 roku kompozytor został odznaczony papieskim Orderem Złotej Ostrogi w ramach uznania dla jego utworów, przesłanych przez Schaffgotscha do Rzymu²⁸. Dittersdorf w autobiografii opisał order jako prezent noworoczny od biskupa, jednak dokument nadania tego tytułu, przechowywany dawniej w Archiwum Kapituły Warmińskiej we Fromborku, nosił datę 8 lutego 1770 roku²⁹. W tym samym roku Ditters otrzymał stanowisko nadzorcy lasów (Forstmeister) austriackiej części Księstwa Nyskiego, według autobiografii na znak uznania jego zdolności myśliwskich. W maju 1772 roku (nie w 1773, jak odnotował Dittersdorf) zmarł Cajetan von Beerenberg (ur. 1714), starosta okręgowy (Amtshauptmann) Frywałdowa (Freiwaldau, dziś Jesionik, czes. Jeseník)³⁰ i w listopadzie 1773 roku jego stanowisko objął kompozytor. Otrzymanie tej funkcji przez Dittersa było możliwe dzięki nadaniu mu tytułu szlacheckiego, co nastąpiło w czerwcu 1773 roku, a dla muzyka było najważniejszym wydarzeniem w jego życiu³¹.

Jeszcze przed otrzymaniem szlachectwa Ditters zawarł związek małżeński z Nicoliną Trink (1755–1802), śpiewaczką, której udzielał codziennych lekcji muzyki. Sakramentu udzielił Schaffgotsch w kaplicy zamkowej 3 marca³²; według logiki tekstu nastąpiło to w 1771 roku, lecz tego dnia wypadła trzecia niedziela Wielkiego Postu. Najpewniej ślub odbył się w 1772 roku (w Ostatki). Informacji nie można zweryfikować w metrykach parafialnych, gdyż księga ślubów spłonęła podczas pożaru Jawornika w 1825 roku i zrekonstruowano ją dopiero od rocznika 1774³³.

28 Tamże, s. 189–190.

29 C. Krebs, *Dittersdorffiana*, Gebrüder Paetel, Berlin 1899, s. 147. W 1945 roku znaczna część archiwum spłonęła we fromborskim pałacu Ferbera, została rozkradziona przez czerwonooarmistów lub wywieziona w głąb Rzeszy przez Niemców, zob. A. Kopiczko, *Warmińska Kapituła Katedralna. Zarys dziejów*, „Studia Elbląskie” XIX (2018), s. 15. Powojenne losy dokumentu nie są znane.

30 Archiwum Krajowe w Opawie (Zemský archiv v Opavě), księga zgonów 1737–1788 parafii Jesionik, sygn. Je III 19, s. 538.

31 *Lebensbeschreibung*, s. 210–212. Pergaminowy dyplom szlachecki obecnie znajduje się w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygn. AB IV D 6; facsimile zamieszczono w: H. Unverricht, *Carl von Dittersdorf. Briefe, ausgewählte Urkunden und Akten*, Schneider, Tutzing 2008, s. 160–163.

32 *Lebensbeschreibung*, s. 199–201.

33 J. Štěrbova, *Quellen zu Leben und Werk Dittersdorfs im Landesarchiv Troppau/Opava*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf, 1739–1799. Sein Wirken*

Okolo 1773 roku Dittersdorf nawiązał kontakt z wiedeńskim Towarzystwem Wdów i Sierot po Muzykach (*Tonkünstler-Sozietät*), którego założycielem był Florian Leopold Gassmann (1729–1774). W grudniu 1773 roku odbyła się premiera oratorium Dittersdorfa, *L'Ester ossia La liberatrice del Popolo Giudaico nella Persia*, wykonanego siłami muzyków należących do Towarzystwa. Według wspomnień kompozytora był to wielki sukces artystyczny i finansowy, który przyćmił wystawiane dotychczas na koncertach Towarzystwa oratoria: przychód z *L'Ester* miał wynieść 1450 florenów, a przychód z wcześniej wykonanego oratorium Gassmanna – jedynie 530 florenów³⁴. W rzeczywistości jednak to *La Betulia Liberata* Gassmanna (1772) przyniosła większy zysk – 2469 florenów wobec 1818 florenów za dzieło Dittersdorfa; pierwszego oratorium wysłuchało podczas trzech wieczorów 3827 osób, drugiego podczas dwóch – 2325³⁵. Czy było to świadome przekłamanie w autobiografii? Być może nie. Niewykluczone, że kompozytor znał jedynie częściowe dane finansowe, na przykład jedynie podsumowanie trzeciego wieczoru w przypadku oratorium Gassmanna, za który przychód wyniósł 632 floreny. Po tragicznej śmierci Gassmanna w 1774 roku stanowisko kapelmistrza dworskiego (*Hofkapellmeister*) pozostawało nieobsadzone, a Józef II (1741–1790) miał oczekiwać na zgłoszenie się Dittersdorfa do otrzymania tej posady, jednak kompozytor nie był zainteresowany jej objęciem³⁶.

Następne lata (1774–1785) stanowią niejako białą plamę w autobiografii Dittersdorfa. Muzyk prawdopodobnie sprawował obowiązki administracyjne, towarzyszył też Schaffgotschowi w jego podróżach, na przykład do Kromieryża (Kroměříž, niem. Kremsier) wiosną 1774 roku³⁷. W autobiografii kompozytor pominął kilka lat i opisał dopiero przebieg wojny o sukcesję bawarską (1778–1779), podczas której Schaffgotsch uciekł do Brna (Brünn), a orkiestra w Janowej Górze została rozwiązana, zaś Dittersdorf przeniósł się do Frywałdowa, by pełnić swoje obowiązki administracyjne³⁸. Rezydencja biskupa została zajęta i częściowo

---

in Österreichisch-Schlesien und Seine letzten Jahre in Böhmen, Bergstadtverlag W.G. Korn, Würzburg 1993, s. 38.

34 *Lebensbeschreibung*, s. 208.

35 E.M. Wuchner, *The Tonkünstler-Societät and the Oratorio in Vienna, 1771–1798*, praca doktorska, University of Illinois at Urbana-Champaign 2017, s. 443.

36 *Lebensbeschreibung*, s. 208–209.

37 J. Spáčilová, *Vztah Carla Ditterse k Olomouci*, „*Musicologica Olomucensia*” 2019, nr 30, s. 49.

38 *Lebensbeschreibung*, s. 221–227.

zniszczona przez wojska pruskie. Po wojnie, w 1779 roku, Dittersdorf powrócił z rodziną do Janowej Góry i rozpoczął budowę domu z ogrodem w Jaworniku. Kompozytor około 1780 roku zarzucił grę solową³⁹.

Kluczowe wydarzenia dla życia i twórczości Dittersdorfa nastąpiły w 1786 roku: wiosną w Wiedniu wykonano jego oratorium *Hiob* i cykl 12 symfonii charakterystycznych, tzw. *Owidiuszowych* (będących muzyczną adaptacją *Metamorfoz* Owidiusza), zaś w lipcu tego roku z oszałamiającym sukcesem wystawiono jego singspiel *Doktor und Apotheker*. Warto dodać (o czym kompozytor nie nadmienił w autobiografii), że dzieło zrobiło furorę nie tylko dzięki walorom muzycznym, lecz także dzięki wsparciu zamożnych mecenasów, o których względy Dittersdorf zabiegał od dłuższego czasu oraz dzięki utrzymywaniu dobrych relacji z przedstawicielami wiedeńskiej prasy⁴⁰.

Pod koniec sierpnia 1788 roku król pruski Fryderyk Wilhelm II (1744–1797) przybył do Wrocławia. Na jego cześć 25 sierpnia zorganizowano koncert w ogrodzie przy rezydencji księcia Friedricha Ludwiga zu Hohenlohe-Ingelfingen (1746–1818) w Starych Szczytnikach (Alt Scheitnig; obecnie teren Parku Szczytnickiego)⁴¹. Na uroczystości obecny był także Dittersdorf, który specjalnie w tym celu przybył do Wrocławia. Kompozytor, który na osobistą prośbę króla zagrał na skrzypcach, otrzymał wówczas od władcy zaproszenie do Berlina⁴². Muzyk przybył do stolicy Prus pod koniec lipca 1789 roku, kilka dni przed premierą singspielu *Claudine von Villa Bella* Johanna Friedricha Reicharda (1752–1814), która odbyła się 29 lipca. Dittersdorf zawarł znajomości wśród berlińskiej elity, zapoznał się z tamtejszą sztuką oraz z wielkim sukcesem dyrygował swoimi kompozycjami, w tym singspielem *Doktor und Apotheker* i oratorium *Hiob*⁴³.

Już w latach osiemdziesiątych kompozytor zaczął zmagać się z problemami zdrowotnymi, m.in. z artretyzmem. Wówczas znacznie się pogorszył także stan zdrowia biskupa Schaffgotscha: według wspomnień Dittersdorfa postępująca choroba hierarchy prowadziła

---

39 Tamże, s. 248.

40 I. Woodfield, *Cabals and Satires. Mozart's Comic Operas in Vienna*, Oxford University Press, New York–Oxford 2018, s. 38–44.

41 *Lebensbeschreibung*, s. 250–251. Por. M. Zduniak, *Muzyka w ogrodach wrocławskich*, w: R. Losiak, R. Tańczuk (red.), *Audiosfera miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 138.

42 *Lebensbeschreibung*, s. 248–251.

43 Tamże, s. 253–274.

do dzieciństwa i podejmowania nieodpowiedzialnych decyzji⁴⁴. Kompozytor w autobiografii zaprezentował się jako opiekun, doradca i pomocnik biskupa. Jego gorliwość miała nie podobać się służbie i doprowadzić do zawiązania intrygi, w wyniku której kompozytor został zwolniony ze wszystkich stanowisk w kwietniu 1794 roku. Zdaniem Adolfa Paupiego (1867–1942) podpis pod dokumentem zwolnienia został sfałszowany przez grupę osób niechętnych kompozytorowi⁴⁵. Prowodyrem spisku był prawdopodobnie Vincenz von Gschmeidler (1756–1809)⁴⁶, starosta okręgowy Jawornika, odsunięty przez Dittersdorfa od wpływów na dworze biskupim.

Muzyk pozbawiony urzędowych zarobków znalazł się w bardzo trudnej sytuacji finansowej. Dittersdorf nawiązał współpracę z dworem Fryderyka Augusta Brunszwickiego (1740–1805), księcia Oleśnicy (Oels) i stworzył na jego zamówienia kilka singspieli, na przykład *Don Quichote* (1795) czy *Die lustigen Weiber von Windsor* (1796)⁴⁷. Kompozytor nie otrzymał jednak stałej posady na dworze oleśnickim, a prawdopodobnie na skutek nieporozumień z muzykami dworskimi zakończył współpracę około 1797 roku⁴⁸. Ten etap w życiu Dittersdorfa nie został uwzględniony w autobiografii, co sprawiło, że jest on marginalizowany lub nawet pomijany w opracowaniach dotyczących kompozytora. Ortun Landmann sugerowała, że kompozytor mógł nie zdążyć podyktować synowi wspomnień na temat dworu oleśnickiego lub świadomie je pominął ze względu na chowaną urazę względem dworzan z Oleśnicy⁴⁹. Co interesujące, w spisie subskrybentów pierwszego wydania autobiografii wymieniono aż osiem osób z tego śląskiego ośrodka, a listę otwiera książę Fryderyk August⁵⁰.

44 Tamże, s. 275–285.

45 A. Paupie, *Dittersdorf und seine Widersacher*, w: F. Peschel (red.), *Altwater. Festschrift zur Fünfzigjahrfeier des Sudetengebirgsvereins*, [b. w.], Frywałdów 1931, s. 304–309.

46 Daty życia ustalone na podstawie nieodnotowanej dotychczas w literaturze metryki zgonu Gschmeidlera, Morawskie Archiwum Krajowe w Brnie (Moravský zemský archiv v Brně), księga zgonów 1784–1852 parafii św. Jana Chrzciciela i Jana Apostoła w Brnie, sygn. 16993, s. 293.

47 A. Drożdżewska, *Muzyka w teatrze dworskim księcia Fryderyka Augusta Brunszwickiego w Oleśnicy*, „Muzyka” 2007, nr 3, s. 59–67.

48 O. Landmann, *Bemerkungen zu den Dittersdorf-Quellen der Sächsischen Landesbibliothek und zuderen Geschichte*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk...*, dz. cyt., s. 27.

49 Tamże.

50 *Lebensbeschreibung*, s. XI–XII.

W styczniu 1795 roku zmarł biskup Schaffgotsch, a jego następca, Joseph Hohenlohe-Bartenstein (1740–1817), przyznał kompozytorowi niewielką emeryturę, niewystarczającą do zaspokojenia podstawowych potrzeb. W 1797 roku protektorem rodziny Dittersdorfa został Ignaz Freiherr von Stillfried und Rattonitz (1734–1805), który zaprosił twórcę do swojego zamku w Czerwonej Ligocie (Roth Lhota, czes. Červená Lhota w południowych Czechach)⁵¹. W grudniu 1798 roku na łamach „Intelligenz-Blatt zur Allgemeine Musikalische Zeitung” zamieszczono spis nowych dzieł twórcy, dostępnych w ofercie oficyny Breitkopfa i Härtla⁵²; Dittersdorf z goryczą odnotował, że nikt nie był zainteresowany zakupem tych utworów mimo dobrej ceny⁵³. Część wymienionych w „Intelligenz-Blatt” kompozycji prawdopodobnie przepadła, w tym liczne dzieła na fortepian, na przykład trzy cykle preludiiów (72 utwory) we wszystkich tonacjach durowych i mollowych. W tym samym anonsie napisano, że „Dittersdorf kilka lat temu wycofał się do zacisza swoich dóbr w Czechach”, gdzie miał poświęcić się kompozycji. Muzyk nie miał tam jednak żadnego majątku, a jego sytuacja – zarówno finansowa, jak i zdrowotna – w rzeczywistości była rozpaczliwa. Dittersdorf dał jej wyraz w ostatnim rozdziale swojej autobiografii⁵⁴. Kompozytor zmarł 24 października 1799 roku w majątku Nowy Dwór (niem. Neuhaus, czes. Nový Dvůr), leżącym wówczas w nowo założonej wsi Stillfriedsdorf (dziś Lipovka, dzielnica miasteczka Deštná) w pobliżu Czerwonej Ligoty⁵⁵.

Niedługo przed śmiercią Dittersdorf ukończył dyktowanie synowi Gotthardowi (1780–1812)⁵⁶ tekstu autobiografii. Nie wiemy, kiedy kompozytor rozpoczął pracę nad dziejami swojego życia, być może już

---

51 Tamże, s. 291.

52 „Intelligenz-Blatt zur Allgemeine Musikalische Zeitung” 1798, nr 5, szp. 18–19.

53 *Lebensbeschreibung*, s. 293.

54 Tamże, s. 275–286.

55 W wielu publikacjach można odnaleźć inne datyienne śmierci Dittersdorfa, przede wszystkim 31 października, 1 października lub 1 grudnia. Wątpliwości rozwiano dopiero w XX wieku, po dotarciu do stosownych metryk parafialnych. Wpis dotyczący zgonu kompozytora znajduje się w *Matricula Mortuorum 1774–1846* parafii Deštná (ksiega nr 15), przechowywanej dziś w Państwowym Archiwum Okręgowym w Trzeboni (Státní oblastní archiv v Třeboni), f. 48.

56 Gotthard von Dittersdorf, o zapewnienie któremu kariery wojskowej zabiegał jego ojciec pod koniec swojego życia (zob. H. Unverricht, *Carl von Dittersdorf...*, dz. cyt., s. 137–138), według informacji Adolfa Paupiego zmarł 29 grudnia 1812 roku w Rzeszowie jako porucznik (Oberleutnant) szóstej kompanii dziesiątego pułku Piechoty Liniowej (6. Kompanie des 10. Linieninfanterie), zob. A. Paupie, *Die*

w 1798 roku – wskazuje na to podana przez twórcę informacja o śmierci jego szwagra, która miała nastąpić „pół roku wcześniej”⁵⁷. Wspomniany powyżej sekretarz Schaffgotscha, Paul Friedrich Julius Gambs⁵⁸, mąż siostry Dittersdorfa Johann (1743–1808), zmarł 24 lutego 1798 roku⁵⁹. Czy zatem tekst powstał jesienią 1798 roku, a nie rok później? Niewykluczone, że była to kolejna pomyłka kompozytora – lecz czy w tym przypadku nikt z rodziny Dittersdorfa nie dostrzegł tego błędu? Natomiast omówiony wcześniej fragment o wycofaniu się kompozytora do zacisza swoich dóbr miał się ukazać „przed kwartałem”, co umiejscowiłoby moment tworzenia autobiografii na wiosnę 1799 roku⁶⁰. W innym miejscu autobiografii muzyk powołał się na nowy artykuł dotyczący Antonia Lolliego (1725–1802) w „Allgemeine Musikalische Zeitung”⁶¹, zapewne miał na myśli tekst *Einige Tonkünstler teren Zeiten* z numeru z 12 czerwca 1799 roku⁶². Podsumowując rozważania o początku dzieła Dittersdorfa, niewykluczone, że kompozytor rozpoczął pracę nad autobiografią około rok przed śmiercią, a ukończył ją latem lub jesienią 1799 roku. Być może nastąpiło to – zgodnie z legendą – dwa dni przed śmiercią Dittersdorfa. Rękopis tekstu zaginął⁶³; Hubert Unverricht sugerował, iż wszedł w posiadanie najmłodszego syna kompozytora, Carla Nicolausa von Dittersdorfa (1793–1851), kanonika warmińskiego, zmarłego we Fromborku⁶⁴, jednak w zachowa-

---

Glanzzeit..., dz. cyt., cz. I, s. 13. Paupie nie podał źródła swoich ustaleń. Dotychczas nie udało mi się znaleźć potwierdzenia tego faktu w dokumentach źródłowych.

57 *Lebensbeschreibung*, s. 290.

58 W czerwcu 1788 roku otrzymał tytuł szlachecki i nazwisko von Gamsberg/Gambsberg, zob. A. von Doerr, *Der Adel der böhmischen Kronländer*, F. Řivnáč, Praha 1900, s. 264.

59 Archiwum Krajowe w Opawie (Zemský archiv v Opavě), *Matricula Mortuorum 1778–1812* parafii Jawornik, sygn. JV II 16, f. 94.

60 *Lebensbeschreibung*, s. 293.

61 Tamże, s. 219.

62 Nr 37, s. 579–584.

63 Według Rudolfa Waltera oryginał rękopisu zaginął z Biblioteki Miejskiej w Lipsku ok. 1940 roku (taką informację Walter miał otrzymać od pracowników wspomnianej biblioteki 22 listopada 1989 roku, zob. R. Walter, *Die Rezeption der Kirchenmusik Carl Ditters von Dittersdorfs im Bistum Breslau*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk...*, dz. cyt., s. 140, 157). Jednak według informacji otrzymanych przeze mnie z Biblioteki Miejskiej w Lipsku w dniu 15 maja 2019 roku, autograf nigdy nie znajdował się w zbiorach tejże biblioteki.

64 H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf, 1739–1799. Mozarts Rivale in der Oper*, Bergstadtverl. Korn, Würzburg 1989, s. 48.

nych dokumentach po duchownym⁶⁵ nie odnalazłem tego manuskryptu. Autobiografia została wydana w oficynie Breitkopfa i Härtla w 1801 roku przez Johanna Gottlieba Karla Spaziera (1761–1805), kompozytora, śpiewaka, krytyka muzycznego⁶⁶, a następnie przetłumaczona na kilka języków europejskich (angielski⁶⁷, francuski⁶⁸ i czeski⁶⁹).

Warto rozwinąć kilka wątków pominiętych w autobiografii przez muzyka lub usuniętych podczas redakcji tekstu przez Spaziera. Przede wszystkim kompozytor bardzo niewiele miejsca poświęcił swojej rodzinie. Dittersdorf opisał pokrótce okoliczności zawarcia małżeństwa z Nicoliną Trink (więcej uwagi zwrócił na romans z pewną wenecką tancerką w 1769 roku⁷⁰) i zaledwie wzmiankował o czwórce swoich dzieci, nie podając nawet ich imion. Byli to: Philipp (1773–1807), Gotthard (który zapisał wspomnienia ojca), Anna Maria (1784–1803), która po śmierci ojca wyszła za mąż za wspomnianego już barona Stillfrieda, oraz późniejszy kanonik warmiński Carl Nicolaus. Pozostałe dzieci, o których brak wzmianek w autobiografii, nie dożyły wieku dorosłego: Elisabetha Philippina Ernestina (1779–1787), Ferdinand Eduard (ur. i zm. 1779), Carl Philip Gotthard (1782–1783), Maria Sophia (1787–1788), Carl Philipp Leopold (ur. i zm. 1789), Leopoldina Carolina Philippina (1791–1794)⁷¹. Co ciekawe, na przełomie XIX i XX wieku we Wrocławiu żyła Alwine Axmann (z domu Dittersdorf), podająca się za potomkinię kompozytora, wnuczkę wrocławskiego zegarmistrza Paula von Dittersdorfa, który miał być synem wybitnego muzyka⁷². Prawdopodobnie była to zbieżność nazwisk, gdyż autor popularnych

65 Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygn. AB IV D 5.

66 R. Walter, *Die Rezeption der Kirchenmusik...*, dz. cyt., s. 140.

67 *The Autobiography of Karl von Dittersdorf Dictated to His Son*, tłum. A. Coleridge, R. Bentley, London 1896.

68 *Mémoires de Carl Ditters von Dittersdorf*, tłum. P. Magnette, [b. m.] 1910.

69 *Vzpomínky hudebníka XVIII. století, svému synu diktoval Karel z Dittersdorfu Ditters*, tłum. V. Bělohavý, Státní nakl. krásné literatury hudby a umění, Praha 1959.

70 *Lebensbeschreibung*, s. 175–180.

71 Na podstawie wpisów w księgach metrykalnych parafii w Jaworniku i Frywałdowie (Jesioniku). Por. J. Štěrbava, *Quellen zu Leben und Werk Dittersdorfs...*, dz. cyt., s. 39–40. Tablicę genealogiczną rodziny Dittersdorfsów sporządził M. Kula, dz. cyt., s. 92.

72 A. Kettner, *Einiges zur Geschichte der Schätzensgesellschaft in Freiwalddau*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens” 1907/1908, s. 22. Axmann korespondowała z Kettnerem, jednak nie potrafiła potwierdzić swojego pochodzenia w dokumentach.

singspieli nie miał syna Paula⁷³ – nie tylko nie pojawia się on w metrykach parafialnych, ale także nie został wspomniany przez Carla Nicolausa w jego testamencie z 1851 roku – kanonik zapisał w nim, że jest ostatnim żyjącym członkiem rodziny Dittersdorffów.

Innym zaniedbanym wątkiem są silne związki kompozytora z wrocławskim środowiskiem muzycznym⁷⁴. Wrocław był wówczas nie tylko centrum gospodarczym, politycznym, intelektualnym i religijnym, lecz także kulturalnym, z bogatymi tradycjami kultywowania muzyki religijnej i świeckiej. Utwory Dittersdorfa pojawiały się w programach koncertów i na afiszach teatralnych we Wrocławiu od końca lat sześćdziesiątych do lat dziewięćdziesiątych XVIII wieku. Słabo znany jest wątek bezpośrednich kontaktów Dittersdorfa z muzykami wrocławskimi – kompozytor poświęcił im w *Autobiografii* niewiele miejsca, skupiając się raczej na środowisku wiedeńskim i berlińskim. W 1773 roku Dittersdorf zaprosił do Jawornika kilku znawców muzyki (*Kenner*) z Wrocławia, by poznać ich opinię na temat oratorium *Ester*⁷⁵. Kompozytor na pewno znał Franza Beinlicha (1731–1777), wrocławskiego skrzypka i dyrygenta, koncertmistrza katedralnego, organizatora koncertów adwentowych i wielkopostnych, który miał darzyć Dittersdorfa szczególną sympatią⁷⁶. W stolicy Śląska pracowali uczniowie kompozytora, na przykład Carl Joseph Birnbach (1751–1805), skrzypek i kompozytor z Nysy⁷⁷. Z lektury *Autobiografii* można wywnioskować, że Dittersdorf nie przywiązywał znacznej wagi ani do swoich pobytów we Wrocławiu, ani do swojej popularności w tym mieście, jednakże stolica Śląska odegrała istotną rolę w życiu kompozytora oraz miała niewątpliwie duże znaczenie dla recepcji jego twórczości.

W autobiografii Dittersdorfa poświęcono również zaskakująco niewiele miejsca muzyce religijnej twórcy, co jest zastanawiające z uwagi na fakt, że kompozytor niemal całe życie działał na dworach

73 Por. C. Krebs, dz. cyt., s. 154.

74 M. Zduniak, *Carl Ditters von Dittersdorfs Beziehungen zu Breslau*, w: P. Tarlinski, H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000, s. 31–56; T. Fatalski, *Arie Carla Dittersa von Dittersdorfa ze zbiorów klasztorów wrocławskich*, praca magisterska, Uniwersytet Warszawski 2020, s. 22–34; M. Kula, dz. cyt., s. 267–270.

75 *Lebensbeschreibung*, s. 206.

76 C.J.A. Hoffmann, *Die Tonkünstler Schlesiens*, G.P. Aderholz, Wrocław 1830, s. 15.

77 J. Thamm, *Musikalische Chronik der Stadt Neisse*, Laumann, Dülmen 1974, s. 86–87.

biskupich. Niewykluczone, że to efekt redakcji tekstu przez Spaziera, który był teologiem ewangelickim; można przypuszczać, że celowo umniejszył rangę twórczości religijnej (katolickiej) Dittersdorfa⁷⁸. Według szacunków Oldřicha Pulkerta kompozytor napisał ponad dwieście dzieł o charakterze sakralnym – m.in. msze (około dwudziestu–trzydziestu, w tym trzy opracowania requiem), litanie, nieszpory, oratoria, kantaty oraz liczne opracowania offertoriów, gradułów, motetów, antyfon, hymnów i magnifikatów⁷⁹. Zachowane rękopisy z muzyką religijną Dittersdorfa pochodzą przede wszystkim ze zbiorów klasztornych. Dzieła nadwornego kompozytora biskupa wrocławskiego rozpowszechniane były dzięki bezpośrednim kontaktom artystycznym twórcy oraz silnym powiązaniom między ośrodkami klasztorными i dworami arystokracji. Dittersdorf utrzymywał kontakty ze środowiskami zakonnymi, zarówno z klasztorami wrocławskimi (zwłaszcza opactwem kanoników regularnych na Piasku), jak i z klasztorami pijarów w Białej Wodzie (Weißwasser, czes. Bílá Voda) i bożogrobców w Nysie (Neisse), które były prężnie działającymi ośrodkami muzycznymi⁸⁰.

Mając na uwadze powyższe fakty, błędy i luki, nie można traktować autobiografii Dittersdorfa bezkrytycznie, jak czynili to przede wszystkim biografowie dziewiętnastowieczni. *Lebensbeschreibung* jest bogatą, interesującą opowieścią o życiu i otoczeniu niezwykle cenionego w swoim czasie artysty, bezcennym źródłem wiedzy o epoce postrzeganej z perspektywy wybitnego twórcy. Tę subiektywną wersję wydarzeń należy jednak konfrontować z innymi źródłami – na przykład artykułami z ówczesnej prasy, drukami ulotnymi, wpisami w księgach metrykalnych czy innymi archiwaliami. Niestety liczne dokumenty dotyczące życia i twórczości Dittersdorfa pozostają nieznane. Część zachowanych źródeł wydał drukiem Hubert Unverricht, nie opatrzywszy ich jednak odpowiednio rozbudowanym komentarzem⁸¹. Liczę, że w przyszłości uda się przeprowadzić dalsze badania, by wyjaśnić pozostałe nieścisłości autobiografii, zapełnić białe plamy i opracować obiektywną wersję wydarzeń.

---

78 Por. R. Walter, *Das Requiem Carl Ditters von Dittersdorfs aus dem Jahre 1780*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 1990, nr 6, s. 65.

79 H. Seifert, O. Pulkert, dz. cyt., s. 1112–1117.

80 A. Drożdżewska, *Kontakty artystyczne Carla Dittersa von Dittersdorfa ze śląskimi klasztorami Pijarów w Białej Wodzie i Bożogrobców w Nysie*, „Liturgia Sacra” 2017, nr 1, s. 191–202.

81 H. Unverricht, *Carl von Dittersdor...*, dz. cyt.

Bibliografia

- Adriány G., *Bischof Patachich und Carl Ditters in Grosswardein*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, H. Schneider Verlag, Tutzing 1997.
- Barea I., *Vienna. Legend and Reality*, Secker and Warburg, London 1966.
- Bělohlavý V. (tłum.), *Vzpomínky hudebníka XVIII. století, svému synu diktoval Karel z Dittersdorfu Ditters*, Státní nakl. krásné literatury hudby a umění, Praha 1959.
- Brauneis W., *Die Familie Ditters in Wien und Umgebung*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, H. Schneider Verlag, Tutzing 1997.
- Coleridge A. (tłum.), *The Autobiography of Karl von Dittersdorf Dictated to His Son*, R. Bentley, London 1896.
- Doerr A., *Der Adel der böhmischen Kronländer*, F. Řivnáč, Praha 1900.
- Drożdżewska A., *Kontakty artystyczne Carla Dittersa von Dittersdorfa ze śląskimi klasztorami Pijarów w Bilej Vodzie i Bożogrobców w Nysie*, „Liturgia Sacra” 2017, nr 1.
- Drożdżewska A., *Muzyka w teatrze dworskim księcia Fryderyka Augusta Brunszwickiego w Oleśnicy*, „Muzyka” 2007, nr 3.
- Fatalski T., *Arie Carla Dittersa von Dittersdorfa ze zbiorów klasztorów wrocławskich*, praca magisterska, Uniwersytet Warszawski 2020.
- Grave M., Lane J. D., *Dittersdorf, Carl Ditters von*, w: S. Sadie (red.), *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, wyd. II, Oxford University Press, London–New York 2001, t. 7.
- Hajdecki A., *Vestigia Artificum Polonorum Viennensia. 1590–1750*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” (dodatek do „Gazety Lwowskiej” 1910, t. 38, z. 6).
- Hoffmann C.J.A., *Die Tonkünstler Schlesiens*, G.P. Aderholz, Wrocław 1830.
- Horsley P.J., *Dittersdorf and the Final in Late-Eighteenth Century German Comic Opera*, praca doktorska, Cornell University 1988.

- Kettner A., *Einiges zur Geschichte der Schätzensgesellschaft in Freiwaldau*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens” 1907/1908, s. 12–22.
- Koch K.-P., *Großwardein (Oradea) – Zum Musikleben einer Stadt im historischen Umfeld von Michael Haydn und Carl Ditters von Dittersdorf*, w: H. Loos, K.-P. Koch, *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig. Heft 20*, Gudrun Schröder Verlag, Leipzig 2018.
- Kopiczko A., *Warmińska Kapituła Katedralna. Zarys dziejów*, „Studia Elbląskie” XIX (2018).
- Krebs C., *Dittersdorfiana*, Gebrüder Paetel, Berlin 1899.
- Kula M., *Carl Ditters von Dittersdorf – pierwszy ślaski symfonik?*, w: *Tradycje Śląskiej Kultury Muzycznej*, t. 14, cz. II, Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, Wrocław 2017.
- Kula M., *Symfonie Carla Dittersa von Dittersdorfa oraz ich recepcja w dawnej Rzeczypospolitej i na Śląsku, praca doktorska*, Uniwersytet Wrocławski 2021.
- Kuzio-Podrucki A., *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Oficyna Monos – Krzysztof Kudlek, Bytom 2007.
- Landmann O., *Bemerkungen zu den Dittersdorf-Quellen der Sächsischen Landesbibliothek und zu deren Geschichte*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, H. Schneider Verlag, Tutzing 1997.
- Lane J.D., *The Concertos of Carl Ditters von Dittersdorf*, praca doktorska, Yale University 1997.
- Lorenz M., *Ditters von Dittersdorf's First Names*, <http://michaelorenz.blogspot.com/2014/04/ditters-von-dittersdorfs-first-names.html> [dostęp: 12.11.2020].
- Lorenz M., *The Will of Vittoria Tesi Tramontini*, <http://michaelorenz.blogspot.com/2016/03/the-will-of-vittoria-tesi-tramontini.html> [dostęp: 12.11.2020].
- Magnette P. (tłum.) *Mémoires de Carl Ditters von Dittersdorf*, [b. m.] 1910.
- Müting J., *Philipp Gotthard Fürst Schaffgotsch, Bischof von Breslau, als Kirchenpolitiker*, A. Favorkes Buchdruckerei, Wrocław 1916.

- Pascal R., *Design and Truth in Autobiography*, Routledge & Kegan Paul, Cambridge 1960.
- Paupie A., *Die Glanzzeit Jauernigs*, E. Schlick, Jawornik 1929.
- Paupie A., *Dittersdorf und seine Widersacher*, w: F. Peschel (red.), *Altvater. Festschrift zur Fünfigjahrfeier des Sudetengebirgsvereins*, [b. w.], Frywałdów 1931.
- Pitteri F. (red.), *La storia dell'anno 1763*, Pitteri, Amsterdam [1764].
- Seifert H., Pulkert O., *Ditters von Dittersdorf, (Johann) Carl*, w: L. Finscher (red.), *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Kassel–Stuttgart 2001, t. 5.
- Sg [Sygietyński A.], *Teatr i sztuka*, „Gazeta Polska” 1899, nr 256.
- Spáčilová J., *Vztah Carla Ditterse k Olomouci*, „Musicologica Olomucensia” 2019, nr 30.
- Spazier J.G.K. (red.), *Karl von Dittersdorf Lebensbeschreibung. Seinem Sohne in die Feder diktiert*, Breitkopf & Härtel, Leipzig 1801.
- Štěrbova J., *Quellen zu Leben und Werk Dittersdorfs im Landesarchiv Troppau/Opava*, w: H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf, 1739–1799. Sein Wirken in Österreichisch-Schlesien und seine letzten Jahre in Böhmen*, Bergstadtverlag W.G. Korn, Würzburg 1993.
- Steussy F.S., *Eighteenth-Century German Autobiography. The Emergence of Individuality*, P. Lang, New York 1996.
- Thamm J., *Musikalische Chronik der Stadt Neisse*, Laumann, Dülmen 1974.
- Unverricht H. (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf, 1739–1799. Mozarts Rivale in der Oper*, Bergstadtverl. Korn, Würzburg 1989.
- Unverricht H., *Carl von Dittersdorf. Briefe, ausgewählte Urkunden und Akten*, Schneider, Tutzing 2008.
- Unverricht H., *Dittersdorf, Carl Ditters von*, w: L. Hoffmann-Erbrecht (red.), *Schlesisches Musiklexikon*, Wißner, Augsburg 2001.
- Walter R., *Das Requiem Carl Ditters von Dittersdorfs aus dem Jahre 1780*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 1990, nr 6.
- Walter R., *Die Rezeption der Kirchenmusik Carl Ditters von Dittersdorfs im Bistum Breslau*, w: Hubert Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben, Umwelt, Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, H. Schneider Verlag, Tutzing 1997.
- Woodfield I., *Cabals and Satires. Mozart's Comic Operas in Vienna*, Oxford University Press, New York–Oxford 2018.

- Wuchner E.M., *The Tonkünstler-Societät and the Oratorio in Vienna, 1771–1798*, praca doktorska, University of Illinois at Urbana-Champaign 2017.
- Zduniak M., *Carl Ditters von Dittersdorfs Beziehungen zu Breslau*, w: P. Tarlinski, H. Unverricht (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.
- Zduniak M., *Muzyka w ogrodach wrocławskich*, w: R. Losiak, R. Tańczuk (red.), *Audiosfera miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
- „Intelligenz-Blatt zur Allgemeine Musikalische Zeitung” 1798, nr 5.
Einige Tonkünstler älteren Zeiten, „Allgemeine Musikalische Zeitung” 1799, nr 37.
- Il trionfo di Clelia. Dramma del celebre signor abbate Pietro Metastasio, da rappresentarsi per musica in Bologna, nella primavera dell'anno 1763, in occasione della prima apertura del nuovo pubblico teatro inventato dal celebre sig. cavaliere Antonio Galli Bibiena*, Giam-Battista Sassi, Bologna 1763.

Archiwalia

- Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, akta personalne Carla Nicolausa von Dittersdorfa, sygn. AB IV D 5.
- Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, dyplom szlachecki Carla Dittersa von Dittersdorfa, sygn. AB IV D 6.
- Archiwum Krajowe w Opawie (Zemský archiv v Opavě), księga zgonów 1737–1788 parafii Jesionik, sygn. Je III 19.
- Archiwum Krajowe w Opawie (Zemský archiv v Opavě), *Matricula Mortuorum 1778–1812* parafii Jawornik, sygn. JV II 16.
- Archiwum parafii św. Michała w Wiedniu (Pfarrarchiv St. Michael in Wien), księga chrztów 1734–1739, brak sygnatury.
- Morawskie Archiwum Krajowe w Brnie (Moravský zemský archiv v Brně), księga zgonów 1784–1852 parafii św. Jana Chrzciciela i Jana Apostoła w Brnie, sygn. 16993.
- Państwowe Archiwum Okręgowe w Trzeboni (Státní oblastní archiv v Třeboni), *Matricula Mortuorum 1774–1846* parafii Deštná, brak sygnatury, inw. 1091.